

Структура та територіальні особливості агресурсного потенціалу Волинської області

Роботу виконано у навчально-науково-виробничому інституті ресурсозбереження та будівництва ЛНТУ

Оцінюється компонентна, функціональна структура природного агресурсного потенціалу та особливості його територіальної диференціації. Визначено вплив величини та структури цього потенціалу на ефективність і продуктивність сільськогосподарського виробництва на Волині. Проведено природно-агресурсне районування та визначено рівень продуктивності природного агресурсного потенціалу.

Ключові слова: природний агресурсний потенціал, природно-агресурсний район, оптимізація використання природного агресурсного потенціалу, земельноресурсний потенціал, сільськогосподарське природо-користування.

Потапова А. Г. Структура и территориальные особенности агресурсного потенциала Волинской области. Оценивается компонентная, функциональная структура природного агресурсного потенциала и особенности его территориальной дифференциации. Определено влияние величины и структуры этого потенциала на эффективность и производительность сельскохозяйственного производства на Волини. Проведено природно-агресурсное районирование и определено уровень производительности природного агресурсного потенциала.

Ключевые слова: природный агресурсный потенциал, природно-агресурсный район, оптимизация использования природного агресурсного потенциала, земельно-ресурсный потенциал, сельскохозяйственное природопользование.

Potapova A. G. Structure and territorial peculiarities agricultural potential of Volun region. There have been investigated the component and functional structure of the natural potential and peculiarities of its territorial differentiation. The influence of the size and structure of the natural agricultural potential on the effectiveness and productivity of agricultural production in the Volun region have been defined. The above gives the opportunity to carry out the natural agricultural division into districts and determine the natural agricultural potential.

Key words: natural agricultura resourse potential, natural agricultura resource region, optimization of the usage of natural agricultural resource potential, land-resourse potential, agricultural nature usage.

Постановка наукової проблеми та її значення. Впровадження товарно-ринкових відносин між власниками природних ресурсів і природокористуванням зумовлюють нові підходи до розв'язання практичних проблем природокористування. У сучасних умовах актуальними залишаються питання вивчення природного потенціалу, таких його компонентів, що визначають комплексний розвиток господарства регіону. Природний агресурсний потенціал – основа розвитку сільського господарства, галузі, яка зазнала значної реструктуризації в усіх регіонах України. Особливо це стосується аграрно-промислових регіонів, у яких природний аграрний потенціал є основою розвитку господарства, ресурсом, що дає змогу забезпечити потреби населення і господарства в сировині й товарах народного споживання, а також зменшити залежність регіону від імпорту продуктів харчування.

Аналіз досліджень. Питання структури та територіальних особливостей агресурсного потенціалу розглядалися в наукових працях українських і зарубіжних учених, а саме: В. В. Медведєва [1], М. Д. Гродзинського [2; 3], П. Г. Шищенка [2], М. В. Питуляка [4, 5] та ін. Але ці питання ще недостатньо розроблені. Також відсутній аналіз змін у використанні цього потенціалу, не повністю обґрунтовані шляхи використання природного агресурсного потенціалу, що й зумовило вибір теми.

Мета та завдання статті. Метою дослідження є визначення структури і територіальних особливостей агресурсного потенціалу території для сільськогосподарського природокористування. Зазначена мета передбачає **завдання:** виявити основні компоненти природного агресурсного потенціалу, визначити його величину, структуру і територіальну диференціацію в межах Волинської області.

Матеріали і методи. У дослідженні використано наукові праці М. Д. Гродзинського [2; 3], В. В. Медведєва [1], М. В. Питуляка [4; 5], В. П. Руденка [6], П. Г. Шищенка [2] та ін.

Виклад основного матеріалу й обґунтування отриманих результатів дослідження. На основі вартісної оцінки обсягу кожного виду земельних ресурсів і їх якісної характеристики, а також оцінки інших складників природно-агроресурсного потенціалу (ПАРП) виділено природно-агроресурсні райони (ПАРР): Поліський (Північно-Поліський і Південно-Поліський) та Лісостеповий.

Найбільший за площею (715,6 тис. га) є Поліський ПАРР, який має значний земельноресурсний потенціал – 4 742,3 млн грн (табл. 1), у ньому розораність земель становить 55,8 %, чому сприяє рівнинний слаборозчленований рельєф, велика заболоченість, а також історичні особливості освоєння і заселення території. Більшість сільськогосподарських угідь 57,5 % перебуває у власності громадян, яким надані у власність і користування сільськогосподарські угіддя.

У Лісостеповому ПАРР потенціал орних земель у компонентній структурі земельноресурсного потенціалу становить 89,0 %. У цьому ПАРР значно вищий потенціал рілля (81,8 %) і багаторічних насаджень (1,5 %). Лісостеповий ПАРР характеризується наявністю значних площ сільсько-господарських угідь (335,03 тис. га), а також сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами, що забезпечують інтенсивний розвиток землеробства, особливо овочівництва. Про це свідчить структура сільськогосподарських угідь, у якій 81,8 % займають орні землі і, відповідно, розораність території становить 61,1 %.

Розрахунок функціональної структури земельно-ресурсного потенціалу обчислений у розрізі його складників в адміністративних районах і ПАРР за методикою М. Г. Ігнатенка та В. П. Руденка із внесеними змінами і доповненнями [6]. Її сутність полягає у кількісному діленні однотипного явища за значенням і може бути представлена ресурсами міждержавними, внутрішньообласними, районними і місцевими [4; 5]. В основу визначення функціональної структури покладено вартісну оцінку земельноресурсного потенціалу Волинської області.

Таблиця 1

Земельноресурсний потенціал у природно-агроресурсних районах (млн грн)*

Природно-агроресурсний район	Види сільськогосподарських угідь					Густота потенціалу, тис. грн/га
	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища	Сумарний земельно-ресурсний потенціал	
Поліський	2 604,6	44,4	1 008,0	1 085,3	4 742,3	6,63
Лісостеповий	3 393,3	87,7	173,9	158,3	3813,3	11,38

* Складено і розраховано автором.

У функціональній структурі земельноресурсного потенціалу Волинської області переважають ресурси, які мають міжобласне і внутрішньообласне значення. Досить високе функціональне значення (міжобласного і внутрішньообласного рангу) мають сіножаті (88,5 %), пасовища (84,3 %), орні землі (81,8 %) та багаторічні насадження (74,7 %). Більше 47 % земельних ресурсів області мають найвищий рівень ефективності та потенційну комплексоформуючу здатність і можливість участі в територіальному поділі праці. Як свідчить аналіз функціональної структури ПАРР, найвищий показник орних земель (100 %) і багаторічних насаджень (80,5 %) міжобласного значення у Лісостеповому ПАРР, а сіножатей (82,4 %) і пасовищ (78,8 %) – у Поліському ПАРР. Таким чином, цей вид земельних ресурсів у перспективі визначатиме розвиток природокористування в області.

За величиною густоти земельноресурсного потенціалу в області можна виділити такі групи районів: із високим (більше 8 тис. грн/га), середнім (6–8 тис. грн/га), низьким (менше 6 тис. грн/га) рівнями. Максимальні показники густоти потенціалу характерні для багаторічних насаджень (11,0–20,2 тис. грн/га) та орних земель (10,3–12,4 тис. грн/га) області. Густота потенціалу кормових угідь в області значно нижча і становить у середньому 5,7–7,5 тис. грн/га. Середня густота земельноресурсного потенціалу – 8,31 тис. грн/га, а найвища – в Лісостеповому ПАРР (табл. 1, 2).

Таблиця 2

Територіальна диференціація земельноресурсного потенціалу в природно-агроресурсних районах, грн/га *

Природно-агроресурсний район	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
Поліський	6 135,39	9 950,68	7 637,71	6 058,62
Лісостеповий	12 187,16	17 522,84	7 228,52	5 091,30

* Розраховано і складено автором.

У кожному з виділених природно-агроресурсних районів визначено продуктивність ПАРР, передусім земельних ресурсів. Для цього використовувалися такі показники: вартість валової продукції сільського господарства і рослинництва в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь і одну особу, урожайність окремих сільськогосподарських культур та природних кормових угідь, виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на одну особу [6].

Установлено, що найвища продуктивність земель у Лісостеповому ПАРР. Загалом продуктивність земель області в останні роки знизилася, про що свідчить зменшення обсягів виробництва майже всіх сільськогосподарських культур.

Невідповідність між величиною природного потенціалу земель та рівнем його використання зумовлено екологічною неузгодженістю структури сільськогосподарського виробництва із ґрунтово-кліматичними умовами, невідповідністю ґрунтових умов біологічним вимогам культур, високою сільськогосподарською освоєністю та розораністю агроландшафтів, деградацією ґрунтового покриву.

Головним напрямом підвищення продуктивності земель є узгодження спеціалізації сільського господарства з обсягами і структурою ПАРР. Зокрема, в усіх ПАРР доцільне збільшення частки овочевих культур та кормових, а також багаторічних трав. У Лісостеповому ПАРР доцільно розширити площі під садами, а в Поліському – розвивати ягідництво. В усіх районах варто вирішити питання про оптимальні екологічно допустимі межі концентрації окремих культур у рослинництві, що забезпечують відтворення родючості ґрунтів, найбільш раціональне використання водних і агрокліматичних ресурсів, а також підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва, зниження собівартості продукції.

Важливим є уточнення розмірів посівних площ цих культур згідно з нормами максимально можливих навантажень на довкілля.

Для захисту ґрунтів від ерозії, відтворення їх родючості необхідне впровадження ґрунтозахисних технологій обробки та застосування науково обґрунтованих сівозмін. У підвищенні продуктивності рослинництва важливе значення має поліпшення насінництва, проведення посівів районованими сортами.

Проведене дослідження стану земельних ресурсів, показником якого є сумарна екологічна оцінка (СЕО), дало можливість з'ясувати територіальні відмінності [2]. Виділено три групи районів із різними станами агроекологічної ситуації: передкризова, задовільна і сприятлива. До першої групи належить Іваничівський і Луцький, до другої – Володимир-Волинський, Локачинський, Ковельський, Рожищенський, Турійський адміністративні райони. Сприятливий агроекологічний стан земельних ресурсів у Камінь-Каширському, Ківерцівському, Любешівському, Любомльському, Маневицькому, Ратнівському, Старовижівському і Шацькому адміністративних районах області.

Оцінка антропогенної перетвореності території області різними видами природокористування проведена за методикою К. І. Гофмана і П. Г. Шищенка. Визначення та аналіз показника антропогенної зміни дає підстави говорити про те, що область має високий рівень антропогенної перетвореності – 5,0 балів. Найвищий рівень антропогенної перетвореності характерний для південної частини області (Лісостепового ПАРР) – 5,3–6,3 балів. Отримані за цією методикою показники антропогенної перетвореності розподілені на чотири категорії: слабо перетворені (3,0–4,0), середньоперетворені (4,1–5,0), перетворені (5,1–6,0) та сильно перетворені (6,1–7,0). Визначене за цією ж методикою аграрне навантаження становить у середньому для території області 5,0 балів.

Для створення екологічно стійких агросистем у Волинській області необхідно: збільшити площі, зайняті природними рослинними угруповуваннями (луки, ліси) і багаторічними кормовими травами за рахунок зменшення площ сільськогосподарських культур, особливо просапних; компенсувати втрати гумусу в ґрунті за рахунок внесення органічних добрив та вирощування сидеральних культур (люпин, буркун), диференційованого внесення мінеральних добрив та ін., вилучити деградовані ґрунти зі сфери активного сільськогосподарського освоєння і створити умови для їх консервації і поступової регенерації в умовах біологічного кругообігу; провести екологічну організацію агроландшафтів за рахунок включення системи природних територій, що сприятиме встановленню рівноваги в природі, дасть змогу нейтралізувати негативні наслідки сільськогосподарського природокористування у давно освоєному регіоні.

Висновки. Проведений аналіз компонентної структури ПАРР Волинської області свідчить про провідну роль у ній земельних ресурсів, які характеризуються високим рівнем освоєності, значною деградацією ґрунтів, низькою продуктивністю використання. Земельні ресурси є одночасно й основною складовою частиною природно-агроресурсного потенціалу та інтегральним ресурсом, який за-

безпечує можливість виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням впливу інших природних чинників. Сучасний стан освоєння природних агроресурсів Волинської області дає підстави визначити його як такий, що має можливість для подальшого підвищення ефективності природно-агроресурсного потенціалу за умови його раціонального використання.

У перспективі подальших досліджень є стан відновлення сільськогосподарських угідь і формування оптимальних співвідношень між елементами агроландшафтів; ведення екологічного виробництва в АПК.

Література

1. Агроэкологическая оценка земель Украины и размещение сельскохозяйственных культур / под ред. В. В. Медведева. – К. : Аграр. наука, 1997. – 164 с.
2. Гродзинський М. Д. Ландшафтно-екологічний аналіз в мелиоративном природопользованні / М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко. – К. : Либідь, 1993. – 224 с.
3. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень / М. Д. Гродзинський. – К. : Либідь, 1995. – 233 с.
4. Питуляк М. В. Агроекологічна оцінка земельних ресурсів Тернопільщини // Регіональне географічне краєзнавство : теорія і практика : матеріали Другого всеукраїн. семінару, Тернопіль, 11–12 груд. 2002 р. – Т., 2002. – С. 222–225.
5. Питуляк М. В. Еколого-економічна оцінка земельно-ресурсного потенціалу Тернопільщини / М. В. Питуляк // Наук. зап. ТДПУ : Сер. „Географія”. – 2003. – № 1(7). – С. 83–87.
6. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3-х част. : [підручник] / В. П. Руденко. – Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.

Адреса для листування:

м. Луцьк, вул. Наливайка, 8А, кв. 13;
електронна пошта: potarova.alla@mail.ru;

Статтю подано до редколегії:
30.10.2008 р.